

ביאורים

לפעמים מצטייר במוחנו איזה דמיון 'ילדותי' כאילו הבורא מחזיק מעין 'מחשב' שעניינו לספור את כמות העבירות והמצוות שהאדם עושה. ממילא, אדם שעשה הרבה מצוות, המשקל החיובי שלו גדול, ולהיפך, מי שצבר הרבה עבירות המשקל השלילי שלו גדול.

אולם הדבר אינו כן. כמות המצוות והעבירות, ובעקבותיה גם אופן התשובה שהאדם עושה על חטאיו, אינה בנויה רק מספירה כמוטית של המצוות והעבירות אלא בעיקר מהמקום שבו האדם נמצא. כדי לקבוע באיזה שלב בתשובה האדם נמצא, לא נבדוק רק האם הוא כעת הספיק לשוב על עבירות רבות ולקיים מצוות רבות, אלא נשאל לאיזה מקום רוחני הוא הגיע. נברר האם תשובתו נעשית מתוך עזיבת הרע, או שהוא דבוק ברע, וממשיך בדרך החטאים, ותשובתו נעשית רק לאחר הנפילה ורק מתוך ההרגשה הלא נעימה שהחטא גורם.

התשובה היא מסע. אדם שנכשל וחטא, צריך לעבור כברת דרך של מחשבה, של שינוי הרגלים ושל דברים המקדמים ומרימים אותו כלפי מעלה. ראשיתה של הדרך לפעמים היא בתשובה קטנה שמגיעה רק לאחר נפילה, ואינה משמשת מגן לאדם מנפילה חוזרת. במצב זה האדם עדיין דבוק מאוד בחטא ולפי מצבו כעת, אם תזדמן לו הזדמנות ליפול, הוא ישוב לחטא ללא מאמץ. מדרגה זו, פסולה כשלעצמה, מכיוון שהיא אינה כוללת התמודדות והתקדמות אמיתית.

האדם צריך ללמוד ולהתקדם, ומתוך כך לעלות לדרגה הבאה - מצב שבו האדם עדיין קשור אל החטא, אך בכוחו כבר לנצח את יצרו ולגבור עליו. אדם כזה נתון תמיד ב'קרוב', מתאמץ כל הזמן לנצח ולא ליפול. זוהי המדרגה המצויה של השבים בתשובה, אך האדם צריך לשאוף אל המדרגה שמעליה, שבה האדם מגיע להכרה ולהפנמה מהי הדרך הרצויה, וממילא הוא מצטער וחש בחוסר נוחות ממה שקלקל. הוא מתבונן בגדלות הבורא, וממילא בחומרת מעשיו, עד שהתשובה משתרשת בו. זוהי התשובה הרצויה, שהאוחז בה ראוי להצלה מאת הבורא ממה שגרם לו החטא.

הרחבות

• חרטה ללא עזיבת החטא

וְכַאֲשֶׁר יִשְׁלִים עֲשׂוֹתָהּ יִרְאֶה גְנוּת מַעֲשָׂהּ וַיִּתְחַרֵּט. רבנו בחיי כותב שהמתחרט לאחר שעבר עבירה אך אינו מתקן כלל את מעשיו, חייב בעונש הבורא יתברך.

הרב אברהם שפירא מחדש, שלחרטה יש ערך גם אם בסופו של דבר לא באה לידי ביטוי מעשי. את דבריו הוא מסביר על פי דברי הגמרא שאומרת שחזרה בתשובה שלימה עבור אדם שאדום מאוד בעבירה היא קשה ולעיתים מסוכנת עד כדי סכנת מוות בעקבות המאמץ הנפשי שעליו להשקיע (על פי עבודה זרה יז). אומר הרב שפירא שהחרטה החולפת במחשבתו של החוטא מסירה מעליו את היותו אדוק בעבירה. ממילא יכול הוא יותר בקלות לחזור בתשובה [מורשה, שיחות למועדים עמ' מ].

מקור נוסף בדבר ערך החרטה גם ללא עזיבת החטא, מצאנו בדבריו של המבי"ט: "ואחר שנתבאר ענין התשובה כי היא החרטה ועזיבת החטא, נאמר כי אינם כשאר מצוות שהעוזב חלק המצוה אין לו חלק שכר המצוה, כמו שתאמר מצוות ציצית היא בד' הכנפות והעושה ציצית בג' כנפות לבד אינו מתקיים ג' חלקי המצוה שהרי ד' ציציות מעכבין זה את זה והרי הוא כאילו לא עשה שום דבר. ואולם התשובה גם כי אינה שלימה עד שתהיה בחרטה לשעבר ועזיבת החטא לעתיד, עם כל זה החרטה לבד בלי עזיבת החטא מועיל קצת, וכן עזיבת החטא בלי חרטה" [בית אלוהים, שער התשובה יב]. למדנו מכאן, שגם על חרטה לבד יש חלק משכר מצוות תשובה.

פרק שני

אָבֵל חֹלְקֵי הַתְּשׁוּבָה הֵם שֶׁלֶשָׁה. אֶחָד מֵהֶם, הַשֵּׁב מִחַמַּת שְׂלֵא מִצָּא דָרְךָ °לְעִבְרָה, וְכִשְׁהוּא מוֹצֵא, גּוֹבֵר יִצְרוֹ עַל שְׂכָלוֹ וְלֹא יִמְנַע מִמֶּנָּה, וְכַאֲשֶׁר יִשְׁלִים עֲשׂוֹתָהּ יִרְאֶה גְנוּת מַעֲשָׂהּ וַיִּתְחַרֵּט. עַל מֵה שֶׁעֲבָר בָּהּ.

זֶה שֵׁב בְּפִיָּהּ, לֹא בְּלִבּוֹ, וּבְלִשׁוֹנוֹ לֹא בְּמַעֲשָׂהּ, וְהוּא חֵיב בְּעֲנֵשׁ הַבּוֹרָא יִתְבַּרֵךְ, וְבוֹ נֶאֱמַר (רַמְבַּ"ם ז. ט): "הַגֵּנֵב רֹצֵחַ וְנֹאפֵי וְהַשֹּׁבֵעַ לְשִׁקָּר וְקִטְר לְבַעַל וְהַלֵּךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא יִדְעָתֶם, הַמְעַרְתַּ פְּרִצִים הֵיחָ הַבַּיִת הַזֶּה".

וְהַחֲלֵק הַשְּׂנִי, הַשֵּׁב בְּלִבּוֹ וּבְאֲבָרָיו, וְעוֹמֵד בְּשִׂכְלוֹ כְּנֶגֶד יִצְרוֹ, וּמִתְנַהֵג לְהַכְרִיחַ נַפְשׁוֹ וְלִהְלָחֵם עִם תְּאוֹתֶיהָ, עַד שֶׁיִּנְצַחֶנָּה וַיִּמְנַעֶנָּה מִמָּה שֶׁיִּשְׁנֵאָהּ הַבּוֹרָא יִתְבַּרֵךְ, אֲלֵא שֶׁנַּפְשׁוֹ רוֹצֵה לְהַטּוֹתוֹ תְּמִיד אֶל הַפֶּךָ עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא, וְשׂוֹאֶפֶת אֶל הָעִבְרָה, וְהוּא מִשְׁתַּדֵּל לְחַסֵּם אוֹתָהּ, וּפְעַם תִּנְצַחֶהּ וּפְעַם יִנְצַחֶנָּה.

זֶה אִינוֹ שְׁלֵם °בְּדָרְךָ הַתְּשׁוּבָה שֶׁמְחַיֵּבֵת לוֹ הַכְּפָרָה, עַד שֶׁיִּסּוֹר מִן הָעִבְרוֹת לְגַמְרֵי, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (יִשְׁעִיָה כז. ט): "לֵכֵן בְּזֹאת יִכְפֹּר עֲוֹן יַעֲקֹב וְזֶה כָּל פְּרִי הַסֵּר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ כָּל אֲבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאֲבְנֵי גֵר מִנְפְּצוֹת".

וְהַחֲלֵק הַשְּׂלִישִׁי, אֶדָם שֶׁהִתְנַהֵג בְּכָל תְּנַאי הַתְּשׁוּבָה, וְהַגְבִּיר שְׂכָלוֹ עַל תְּאוֹתָיו, וְהִתְמַיֵּד לְחֻשָּׁב עִם נַפְשׁוֹ, וַיִּרְא אֶת בּוֹרְאוֹ, וּבוֹשׁ מִמֶּנּוּ, וְהִשְׁיִב °אֶל לִבּוֹ גְדֹל חַטָּאוֹ וְעוֹנוֹ, וְהִכִּיר גְּדֻלַּת מִי שֶׁהִמְרָה אוֹתוֹ וְעָבַר עַל דְּבָרוֹ, וְהִצִּיב עוֹנוֹתָיו לְנֶגֶד עֵינָיו וּלְנִכְחוֹ תְּמִיד, מִתְחַרֵּט עֲלֵיהֶם וּמִבְקֵשׁ הַמְּחִילָה בָּהֶם כָּל יְמֵי חַיָּיו, עַד בּוֹא קִצּוֹ.

זֶה רְאוּי אֲצֵל הַבּוֹרָא לְהַנְצִל.

שְׂלֵא מִצָּא דָרְךָ - אינו מוצא אפשרות. וְזֶה אִינוֹ שְׁלֵם וְכו' - תשובתו אינה שלמה במידה כזאת שבזכותה יתכפרו עוונותיו. וְהִתְמַיֵּד לְחֻשָּׁב עִם נַפְשׁוֹ - עושה תמיד חשבון נפש. וְהִשְׁיִב - הכניס, הפנים בלב.

